

Учешће Бригаде у сламању окупаторско- -квислиншке офанзиве »Сунчаница«

Дејства Бригаде на правцима Билећа-Гацко и Билећа-Вилуси

Послије неуспјелог напада на Билећу, 12. бригада се 2. јуна наша на линији Дубовац-Модропац-Хаџибегово брдо, држећи и даље, заједно са дијеловима 2. далматинске бригаде, окружење Билеће, али истовремено водећи рачуна о непријатељу који је пробојем из Гацка успио 1. јуна да потисне снаге 11. херцеговачке бригаде и овлада Кобиљом главом.¹³⁰⁾ Због опасности која је 12. бригади могла да запријети с леђа, Штаб 29. дивизије не само да је одустао од даљег напада на Билећу него је морао дијелом 12. бригаде да интервенише према Кобиљој глави и помогне 11. бригади да одбије легионарско-четнички напад из Гацка и поново овлада Кобиљом главом и Степеном. Зато су, по наређењу Штаба 29. дивизије, 1. и 2. батаљон 12. бригаде, под командом Милинка Окиљевића, упућени 3. јуна на простор Њивице-Сливце, одакле су, уз сарадњу 11. бригаде, у поноћ између 3/4. јуна напали легионаре и четнике на Кобиљој глави и заузели је. Те ноћи, међутим, непријатељ није отјеран и са Степена, па је то учињено 4. јуна увече. У нападу на Кобиљу главу убијена су 2 четника и један легионар, док су батаљони Бригаде имали 2 лакше рањена борца. Послије те успјешно изведене акције, 1. и 2. батаљон 12. бригаде добили су задатак да из рејона Сливце-Њивице затварају правац од Гатачког поља према Билећи. Остали батаљони Бригаде размјештени су на простору Околишта-Доња Врбица-Голобрђе-Погледала, док се Штаб Бригаде налазио у селу Ковачима. Под команду Штаба 12. бригаде стављен је 4. јуна и 1. батаљон 2. далматинске бригаде, који се налазио у Вучјем Долу. Бригада није имала борби. Владало је затишје на сектору Билеће, гдје се четнички гарнизон ућутао, као и на гатачком сектору, гдје се још налазио 2. батаљон 12. бригаде. Бригада је тих дана вршила само мања померања својих батаљона. Са Кобиље главе 6. јуна вратио се у састав Бригаде њен 1. батаљон, који је одмах преузео задатак затварања правца Билећа-Вилуси, смијенивши јединице 2. далматинске бригаде у селу Пилатовци. Само је 2. батаљон 12. бригаде остао до даљњег наређења на простору Степен-Пржине, под командом Штаба 11. бригаде. Ради што

¹³⁰⁾ Зборник НОР-а, том IV, књ. 26. док. 11; Извјештај Штаба 11. херцеговачке бригаде од 1. јуна 1944. Штабу 29. дивизије о борбама у рејону Кобиља глава - Велика и Мала кита.

¹³¹⁾ Архив VII, рег. бр. 7—6, к. 1151/1; Релација о раду и акцијама 12. херцеговачке бригаде од 1. до 30. јуна 1944.

¹³²⁾ Исто.

бољег затварања правца Билећа-Плана и Билећа-Вилуси, али и због одласка јединица 2. далматинске бригаде, 12. бригада је 8. јуна размјештена у Ристопоље-Пилатовици (1. батаљон), Вучији До (3. батаљон), Околишта (4. батаљон) и Трнавица (1. батаљон 10. бригаде), док се Штаб 12. бригаде налазио у Доњој Врбици.¹³³ На тим положајима 12. бригада је, изузев мањих рокада, остала до краја јуна. Најзначајнији догађај у том иначе мирном мјесецу био је изненадни напад четника из гарнизона у Билећи на 1. батаљон 12. бригаде, који се налазио у Пилатовцима. Група од око 400 четника успјела је у 3 сата ујутру, 13. јуна, да изненади 1. батаљон и да га заобиђе од Делеуше, са сјевера и преко Видна и Почековића, с југа.¹³⁴ Четници су најприје напали Штаб 1. батаљона. Изненађење је било потпуно, па су четници успјели да заплијене батаљонску комору (6 коња и 4 казана) и тешко оружје - тешки минобачач без постоља, митраљез »брета« са 800 метака, аутоматски топ 14 мм са нешто метака и 3 пушке. Колико је изненађење било показује и чињеница да чланови Штаба 1. батаљона нису стигли да понесу материјал Штаба - књиге и округли штамбиљ. Том приликом четници су заробили 2 борца 1. батаљона, 3 Италијана (међу којима је био и потпоручник италијанске војске Ђузепе Видали) и 2 бивша домобрана који су се налазили у комори. Изненађен, батаљон је морао противнападом да се пробије из обруча. Уз помоћ дијелова 3. батаљона 12. бригаде, који им је притекао у помоћ из Вучијег Дола, послије петосатне борбе четници су натјерани на повлачење у Билећу, уз губитке од 10 мртвих и рањених, док су у 1. батаљону тројица лакше рањена. Истовремено нападајући 1. батаљон, четници су мањим дијеловима демонстрирали напад према 4. батаљону на Баљцима, али су одбачени.¹³⁵ У тој борби погинула је Мирослава Шегрт из Аранђелова, Требиње, референт санитета у 4. батаљону, која је учествовала у јуришу на четнике. У руци је још чврсто стезала небачену бомбу.

Као одговор на тај напад 12. бригада је у ноћи 15/16. јуна извршила препад на четничке положаје на Влахињи, Хаџибеговом брду, Модропцу и Дубовцу. Тежиште препада било је на Дубовац, који је заузет и држан до зоре, кад су се јединице Бригаде повукле. У тој борби Бригада није имала губитака. Од 17. до 30. јуна дошло је до борбеног предаха јединица бригаде. Једино је 1. батаљон 10. бригаде, којисе још налазио под командом Штаба 12. бригаде, имао неколико успјешних крстарења тереном.¹³⁶ Тај батаљон је добио задатак да од 12. до 16. јуна прочешља простор села Звијерине, Љубомира и Моска од четника. На сличну акцију кренуо је 24. јуна и 4. батаљон Бригаде, који је прокрстарио планину Видушу и села Љубомир и Моско, одакле се 27. јуна поново вратио у састав своје Бригаде. За 12. бригаду јун 1944. био је, углавном, мјесец предах, док је друга половина јуна била мање-више таква и за све јединице 29. дивизије.

¹³³ Исто.

¹³⁴ Зборник НОР-а, том IV, књ. 26, док. 59; Извјештај Штаба 12. херцеговачке бригаде од 14. јуна 1944. Штабу 29. дивизије о нападу непријатеља на њене положаје у рејону Билеће.

¹³⁵ Зборник НОР-а, том IV, књ. 26, док. 57; Извјештај Штаба 12. херцеговачке бригаде од 13. јуна 1944. Штабу 29. дивизије о борби у рејону Билеће.

¹³⁶ Зборник НОР-а, том IV, књ. 26, док. 67; Извештај Штаба 12. херцеговачке бригаде од 16. јуна 1944. Штабу 29. дивизије о препаду на четничке положаје на прилазима Билећи.

Бригада је двонедјељни предах искористила за активности на задацима које није могла да уради у данима сталних покрета и борбе. Интензиван је цјелокупан унутрашњи рад у Бригади и на свим секторима, првенствено на војном и политичком, као и у раду са омладином. Партијска организација и организација СКОЈ-а обавиле су највећи дио посла и биле чврста окосница ономе што је требало урадити и што су пред борачки састав Бригаде постављале њене војне и политичке старјешине. Тежиште политичког рада било је на упознавању бораца са одлукама АВНОЈ-а и њиховом значају за даљи развој народноослободилачке борбе. Упоредо са радом на актуелним политичким темама широко је коришћена пракса »контроле знања«. Она је вршена постављањем питања борцима и дискусијом која је вођена кроз одговоре на та питања. Најчешће, политички комесари батаљона, коментарисали су вијести и догађаје са нашег и других фронтова и уз додатна објашњења без којих би информације остале непотпуне, поготову када се радило о скуповима у селима у којима је Бригада боравила. Да би се проширило опште знање бораца и добила основна сазнања, значајна пажња посвећена је културно-просвјетном раду и припремању предавања, првенствено из историје, географије и природних наука. Та предавања су прекуцавана и затим прорађивана по батаљонима на заједничким конференцијама. Рад са борцима био је од посебне важности, јер је многима недостајало и најосновније образовање, а у јединицама Бригаде било је неписмених или полуписмених. Инсистирало се на планском и континуираном раду, што је програмом било предвиђено и уз коришћење сваке погодне прилике да се то учини. С обзиром на ратно стање и честе оружане акције, затишје у јуну 1944. године било је више него добра прилика да се надокнади оно што су покрети и борбе онемогућавали или у најмању руку одгађали за неку повољнију прилику. Дио културно-просвјетног рада, значајног и за борце и за народ на терену, оствариван је кроз рад дилетантских група у батаљонима, дилетантске екипе или хора при Штабу Бригаде, које су успјеле да у току јуна изведу пет приредби којима су присуствовали и борци и народ села у којима су батаљони боравили. Бригадна дилетантска група организовала је једну такву успјелу приредбу у Доњој Врбици, којој је, поред бораца, присуствовало око 60 мјештана из села. Организован је и са успјехом завршен санитетски курс у бригадном превижалишту, на којем су се истакле све другарице-курсисткиње, док је најбољи успјех показала Боса Антуновић. Резултати курса убрзо су се показали кроз побољшање опште хигијене у батаљонима, као и у пребивалиштима гдје су батаљони боравили. Побољшан је рад интендантуре и снабдјевање, што је значило и побољшање исхране бораца, а самим тим и њихове боље физичке кондиције. Једино су одјећа и обућа и даље били проблем, јер су се рјешавали кроз заплијену од непријатеља.¹³⁷

Јуна 1944. дошло је до нових персоналних промјена у Бригади. Омер Мрган, командант 1. батаљона, постављен је за команданта батаљона у 13. херцеговачкој бригади. Мрган је Бригаду напустио 12. јуна, а на његово мјесто је крајем јуна дошао дотадашњи замјеник команданта 1. батаљона, Спасо Беловић. Раде Игњатовић, замјеник политичког комесара 3. батаљона, упућен је 2. јуна због рањавања у болницу, одакле је

¹³⁷ Архив VII, рег. бр. 26-7, к. 1151/11; Извјештај политичког комесара 12. херцеговачке бригаде од 30. јуна 1944. политичком комесару 29. ударне дивизије.

убрзо отишао на лијечење у Италију. Политички комесар 4. батаљона, Ристо Војчић, прекомандован је 25. маја у Команду мјеста Билећа, а за политичког комесара 4. батаљона постављен је Лука Ратковић. Бригада је 30. јуна добила и новог руководиоца СКОЈ-а, односно секретара бригадног комитета СКОЈ-а. Дотадашњи руководилац СКОЈ-а у бригади Осман Ђикић постао је члан Обласног комитета СКОЈ-а за Херцеговину и уредник листа »Млада Херцеговина«. За новог руководиоца СКОЈ-а постављен је Вукашин Сенић, који је дотле био руководилац СКОЈ-а у 4. батаљону. На мјесто Сенића у 4. батаљон дошао је Божо Ђурић.

И првих дванаест дана јула Бригада није имала борби. Налазила се на истом простору гдје је била и раније. Задатак је и даље био исти: затварање правца Билећа-Плана. Било је и у том времену појединачних чарки са четницима, али се све на томе завршавало. Тако су 6. јула четници са својих положаја на Хацибеговом брду извршили испад према положајима Бригаде на Баљцима и Вучијем Дољу, али су одбијени. Неколико дана касније, 10. јула, око 50 четника са положаја на Модропцу покушало је да изведе препад на 2. батаљон, али су и они, након краће борбе, одбијени. Једна патрола 3. батаљона сукобила се 12. јула на Баљцима са четничком патролом и том приликом ранила је једног четника. Поједини маневри Бригаде, углавном према планини Ситници и селу Звијерини, били су првенствено ради набавке хране. Број четника у Билећи кретао се између 800 и 1.200. Сви су припадали четничкој Билећкој бригади. Били су добро наоружани и, поред пушака и великог броја лаког аутоматског оружја, располагали са неколико лаких и тешких минобачача и довољном количином муниције и хране којом их је непријатељ редовно снабдијевао. Информације које је Штаб бригаде повремено добијао из Билеће говориле су о појави немира, комешања, па чак и малодушности међу четницима на вијест да је 26. јуна на Вису потписан споразум између Јосипа Броза Тита, предсједника Националног комитета ослобођења Југославије и Ивана Шубашића, предсједника владе у избјеглиштву.¹³⁸⁾

Стање и расположење бораца у Бригади били су на високом нивоу. Људство је било одморно и у вријеме затишја релативно добро храњено. Није се више оскудјевало у пушчаној муницији за лако аутоматско оружје. То је учврстило осјећај сигурности сваког борца. Захваљујући свему томе, као и интензивном политичком раду, опште стање у Бригади потпуно је задовољавало. У извјештају политичког комесара Бригаде Ђока Новосела политичком комесару 29. дивизије, од 30. јуна, стоји:

»Интензивним радом свих политичких и војних руководилаца као и пуним залагањем свих чланова овог штаба, Бригада се средила тако да сматрамо да ће моћи успјешно ријешити све пред њу постављене задатке. Борбеност код бораца је на висини. Исто тако подигла се и дисциплина. Крајње је вријеме да се Бригади да какав крупнији задатак, јер су се борци просто ужељели борбе и ово мировање им прилично тешко пада, нарочито с обзиром на брз развој догађаја на фронтима. Често се чују примједбе: зашто ми овако сједимо кад се на све стране удара по Швабама? Поред тога, борци запажају

¹³⁸⁾ Зборник НОР-а, том. IV, књ. 27, док. 146; Релација Штаба 12. херцеговачке бригаде о дејствима у јулу 1944. на сектору Билеће, Невесиња и Трусине.

велико колебање код четника и правилно оцјењују да је дошао нај-погоднији моменат да се по њима удари па да се разбију.«¹³⁹⁾

Брзи развој догађаја и премјештање са простора Билеће на простор Невесиња суочиће убрзо 12. бригаду са крупним догађајима и задацима, па ће се борци наћи у вртлогу нове окупаторско-квислиншке офанзивне операције, заједно са осталим јединицама 29. дивизије.

Разбијање удружених снага непријатеља на простору Трусина-Студенци-Лука вац-Давидовић и

Непосредно пред одлазак са простора Билеће и преузимања нових задатака на простору Невесиња, из 12. бригаде је по потреби службе отишао још један млади и врсни војник, старјешина. Тада су вршене припреме за формирање херцеговачке омладинске бригаде, која је формирана 4. септембра 1944. године и ушла у састав 29. дивизије као 14. херцеговачка бригада. Зато је Штаб 29. дивизије најприје формирао омладински батаљон, који је стављен под команду Штаба 13. бригаде као језгро будуће омладинске бригаде. Наредбом о формирању омладинског батаљона,¹⁴⁰⁾ за његовог команданта постављен је Максим Кујунџић,¹⁴¹⁾ који је дотле био замјеник команданта 4. батаљона 12. бригаде.

Први, 2. и 4. батаљон кренули су 13. јула са простора Билеће према Невесињу,¹⁴²⁾ док је 3. батаљон требало да се Бригади придружи нешто касније. На простор Невесиња 12. бригада је стигла већ 13. јула, замијењивши 10 бригаду, која је пошла на простор Билеће. Батаљони 12. бригаде су се увече смјестили у села Слато (1. батаљон), Рогаче (2. батаљон) и Студенце (4. батаљон), док се Штаб Бригаде налазио у селу Безђеђе. Иако се располагало доста прецизним подацима, који су говорили о концентрацији њемачких снага на линији фронта чија су кључна упоришта и полазне позиције били у Стоцу, Невесињу и Гацку, нико још није знао праву намјеру непријатеља, која је врло брзо и у потпуности откривена. Наиме, долазак 12. бригаде на простор Невесиња, 13. јула. пао је управо на дан који је био одређен за почетак нове концентричне окупаторско-квислиншке офанзивне операције против цјелине снага 29. дивизије. Обавјештен да је око 500 легионара и четника изишло из Невесиња у село Биоград, Штаб бригаде је одлучио да још у ноћи 13/14. јула нападне ту групу и примора је да се врати у Невесиње. У свитање 14. јула дошло је до првог сукоба патрола на простору села Ластавица-Косовача. Непријатељска артиљерија је 14. јула у првим јутарњим сатима почела да туче положаје 2. батаљона, док се легионарска колона постепено примицала положајима Бригаде код села Студенци. Премоћ непријатеља била је велика и у људству и у наоружању. Како се касније сазнало, радило се о покрету 369. легионарског допунског батаљона. Командант 2. батаљона 12. бригаде Радован Шакотић запазио је да се једна легио-

¹³⁹⁾ Архив VII, рег. бр. 26-7, к. 1151/11.

¹⁴⁰⁾ Зборник НОР-а, том. IV, књ. 27, док. 44; Наредба Штаба 29. дивизије од 12. јула 1944. за формирање омладинског батаљона и постављање команданта тог батаљона.

¹⁴¹⁾ Максим Кујунџић из села Челебића, Коњиц, Рођен 1923. године, погинуо почетком новембра 1944. године на Билењаку код Невесиња. За народног хероја проглашен 20. децембра 1951. године. *Народни херој Југославије*, књ. I, стр. 434.

¹⁴²⁾ Данило Комненовић и Мухарем Креско, н. дј., стр. 276.

нарска колона креће према селу Ракова Нога. Знао је да би избијањем непријатеља у Ракову Ногу 2. батаљон био угрожен с леђа. Са своје стране, 2. батаљон је већ увелико водио борбу са главнином, па је тим прије требало зауставити колону која се кретала према Раковој Ноги. Не располажући скоро никаквим снагама које би могао упутити према колони, командант 2. батаљона је у сусрет легионарима послао пушкомитраљесца Александра Зеленовића Сашу са помоћником и болничарком Босиљком Ацић, која је исте ноћи храбро погинула. Имали су само пушкомитраљез »збројовку« и јуначко срце. Колона се у једној удолини зауставила, гдје је комора требало да причека исход борбе 2. батаљона, док је чета легионара требало да настави покрет у складу са борбеним задатком. У међувремену су легионари истурили обезбјеђење и поставили митраљеско гнијездо у бункеру од зиданог камена, који је доминирао над удолином и каквих је по херцеговачком камењару било безброј. Очигледно је било да нису ни сањали да би се јединице Бригаде могле налазити у њиховој непосредној близини. Зато је изненађење било потпуно, а паника комплетна. Пушкомитраљеца Саша Зеленовић привукао се непосредно на домак бункера из којег се ништа није чуло. За сваки случај убацио је двије бомбе преко зида у бункер. Одјекнуле су експлозије, али из бункера није било ни гласа. Кад је провирио унутра, прво што је угледао била су тијела двојице легионара и поред њих пушкомитраљез са увученим редеником. А доле, у долини, невиђени приказ - гомила коња и легионара, поред њих много сељака. мјештана из околних села, које је непријатељ мобилисао и повео као коњовоце. Саша и његов помоћник нису губили ни часа. Трбало је до краја искористити изненађење и створити пометњу међу непријатељем. Кад су осули ватру из два пушкомитраљеза у долини је настао прави кркланац. Коњовоци су се одмах разбјежали, журећи да се докопају шуме и извуку живе главе, а легионари су покушали да организују одбрану и да се извуку у шуму. Страх међу њима је прешао у панику, јер су многи већ лежали мртви или рањени. Преплашени коњи су се пропињали, товари падали пошто су колани на коњима због застанка били попуштени. Кад је чуо борбу, командант 2. батаљона послао је неколико искусних бораца да помогну Саши. У тој групи били су Бранко Попадић, замјеник политичког комесара 2. батаљона, Војо Солдатић, командир чете и командири водова Данило Ненадић и Ристо Маслеша. Трбало је докрајчити непријатеља. Саша Зеленовић је из свог пушкомитраљеза међу првима оборио команданта легионарског 369. допунског батаљона, који се кретао са том четом. Код њега је пронађена не само његова дневна батаљонска заповијест, него и комплетна заповијест команданта 369. дивизије за извођење операције назване »Сунчаница« противјединица 29. дивизије. О погибији команданта 369. допунског батаљона и заплијењеној заповијести команданта 369. дивизије Данило Комненовић и Мухарем Кресо записали су:

»Уништивши ручном бомбом сигурање колоне, пушкомитраљеза Саша је осуо ватру по изненађеном непријатељу. . . Искористивши и заплијењени пушкомитраљез (са увученим редеником) он је тако побио већину коња и нешто војника, а погинуо је и сам командант 369. допунског батаљона. Поред његове заповијести за први дан, код погинулог њемачког команданта је нађена и комплетна заповијест команданта 369. дивизије за операцију 'Зоненштих' ('Сунчаница' - прим. аутора)«.

У тој борби пораз њемачких јединица био је потпун: 30 погинулих, међу којима и 2 официра (један је био командант 369. легионарског допунског батаљона). Заробљено је 5 легионара и један подофицир - батаљонски лекар. У комори, поред 20 коња, заплијењени су: тешки минобацач (без ногара и плоче) са 50 мина, лаки минобацач са 100 мина, комплетна радио-станица, 15 пушака са 8.000 метака, 8 акумулатора, знатне количине хране и друга војна опрема. Тај пораз изазвао је панику код непријатеља. Повлачили су се у неред. И коњовоци су искористили наступу панику и побјегли, остављајући комору.

За то вријеме 1. батаљон 12. бригаде изненадним ударом потјерао је 5. и 6. батаљон четничке Невесињске бригаде из Грабовице и Буди-савља. До зоре сљедећег дана непријатељ је одбачен до Заломске ријеке. Ноћ између 14. и 15. јула јединице Бригаде искористиле су за прикупљање великог плијена који је непријатељ оставио. Борци Бригаде нарочито су се радовали муницији која је тада била пријеко потребна. Бригада је за вријеме борбе имала мале губитке. Погинули су: политички коме-сар чете у 2. батаљону Саво Спаравало из села Ђедића, Требиње и четна болничарка у 2. батаљону Босиљка Ацић из села Кокорине, Гацко, док је један борац рањен.

Сљедећег дана, 15. јула, Бригада је имала иницијативу и наставила је са гоњењем непријатеља и чишћењем терена до ријеке Колешке. Разбијене групе непријатеља ликвидирани су или су се предавале. На крају дана два батаљона Бригаде зауставила су се на линији Косе-Цинова Махала-Табаја. Губици су били: један погинуо. Убијено је 10 њемачких војника. Њемачка команда настојала је свим силама да поврати почетну нападну иницијативу, па је на простор села Биоград довукала појачања и ангажовала артиљерију са простора Биоград-Војне. Већ 16. јула прије подне око 250 легионара предузело је напад према Мишином куку, Косама и Циновој Махали, док је група од око 400 четника, потпомогнута њемачком артиљеријом, минобацачима и 2 тенка, нападала на положаје 1. батаљона Бригаде на брдским косама Некудина-Глог. Борба је вођена до мрака.

Непријатељ је успио да заузме Мишин кук, Косе и Цинову Махалу, одбивши исте вечери противнапад 2. батаљона који је покушао да поврати изгубљене положаје. Напад четника на 1. батаљон није успио, већ су четници протјерани према Очаку. Јединице Бригаде остале су на линији Врањкук-Цинов До-Нољана. Непријатељ је тога дана имао 20 убијених легионара и три убијена четника, док је Бригада имала једног погинулог и 4 тешко рањена борца. Погинуо је пушкомитраљезац Ђорђе Миладновић из села Турменти, Требиње, у 4. батаљону. Истог дана заплијењен је пушкомитраљез »шарац« и машинка.

Запљеном комплетне заповијести генерала Фрица Најдхолда, команданта 369. пјешадијске дивизије, о извођењу офанзивне операције »Сунчаница« (»Зоненштих«) против јединица 29. дивизије, откривене су намјере нападача. Штаб 29. дивизије је, додуше, већ располагао провјереним информацијама о припреми и отпочињању нове окупаторско-квислиншке офанзивне операције и намјери непријатеља да 29. дивизију протјера из Херцеговине, али су, запљеном заповијести генерала Најдхолда, постали познати сви детаљи, као и оперативна замисао окупатора у цјелини. У поменутој заповијести, од 11. јула 1944. године, констатује се да ће »369. пјешадијска дивизија у операцији Сунчаница концентричним ангажовањем свих расположивих квислиншких снага и придодато 3.

батаљона 4. пука 'Бранденбург' разбити свог непријатеља». ¹⁴³¹ За разбијање »непријатеља« генерал Најдхолд предвиђа ангажовање »четничке групе у Билећи«, што се односило на четничку Билећку бригаду, као и »четничке групе на линији Оцак-Кифино Село и у Улогу«, што се односило на четничку 1. и 2. невесињску бригаду. Почетак операције »Сунчаница« био је предвиђен за 13. јул, а операција је требало да буде извршена у четири етапе, закључно до 24. јула. У првој етапи (13-15. јул) требало је јединице 29. дивизије потиснути до линије Столац-Берковићи-Студенци-Некудина-Вјетрено. Друга етапа (15-17. јул) била је предвиђена за »чишћење 'Црвене републике' југозападно и јужно од Стоца«, односно међупростора Столац-Метковић-Хутово-Љубиње; трећа етапа је предвиђала »Чишћење источне Херцеговине и уништење непријатељских снага које се супротставе на овом сектору«, што је значило да концентричним нападима из Билећа, Гацка и Невесиња треба развојити снаге 29. дивизије и онда их уништити на простору Плана-Мека Груда-Фатничко поље, док је четврта етапа (20-24. јул) била одређена за »Протјеривање непријатеља у црногорску област и гоњење бандита четничким одредима које треба иојачати гренадирским водовима.« У заповијести је било и још неколико прецизно одређених задатака по којима се морало поступити. Предвиђено је, на примјер, да столачка »мјеста Загњезђе и Удору треба уништити«, док »мушко становништво ових мјеста треба повјешати а женско становништво и дјецу одвести у Столац«. У обавјештајном извјештају команде 369. дивизије, такође од 11. јула 1944. године, дају се детаљни подаци о саставу и распореду јединица 29. дивизије и односу становништва и четника према њемачкој војсци. ¹⁴⁴ Разумије се, називи многих мјеста у том извјештају били су нетачни и произвољни, али детаљи извјештаја и упозорења која су у њему дата њемачким јединицама, које су имале да реализују операцију »Сунчаница«, показују са колико је прецизности операција припремана у цјелини.

Пошто се на основу заплијењене заповијести команданта 369. легионарске дивизије упознао са цјелином замисли офанзивне операције, а имајући у виду два велика пораза које су окупатор и четници претрпјели већ на самом почетку извођења операција (побједе 12. и 13. бригаде), Штаб 29. дивизије је 16. јула утврдио план даљег дејства својих јединица на простору Билећа-Гацко и Невесиње-Столац-Љубиње. ¹⁴⁵ Све бригаде 29. дивизије остале су тамо гдје су се налазиле, с тим што су њихови задаци прилагођени намјерама непријатеља које су Штабу 29. дивизије биле познате. Према томе, 10. бригада је са својих 5 батаљона и даље затварала правац од Билеће са основним задатком да не дозволи продор билећких четника према Планомј и Звијерини, док је 11. бригада са своја 4 батаљона затварала правац од Гацка и Автовца и спријечавала продор непријатеља према Кобиљој глави и даље према Планомј, односно преко села Казанаца и Сомине према селу Црни Кук. На тај начин 10. и 11.

¹⁴³) Зборник НОР-а, том IV књ. 27, док. 158; Заповијест команде њемачке 369. легионарске дивизије од 11. јула 1944. за операције против јединица 29. НОУ дивизије у Херцеговини.

¹⁴⁴) Зборник НОР-а, том IV. књ. 27, док. 159; Обавјештајни извјештај команде њемачке 369. легионарске дивизије од 11. јула 1944. године о саставу и распореду јединица 29. НОУ дивизије и о односу становништва и четника према њемачкој војсци.

¹⁴⁵) Зборник НОР-а, том IV, књ. 27, док. 63; Заповијест Штаба 29. дивизије од 16. јула 1944. штабовима потчињених јединица за распоред и дејство на простору Билећа-Гацко и Невесиње-Столац-Љубиње.

бригада имале су задатак да спријече сваки покушај непријатеља да пресијече везу главнине снага 29. дивизије са својим залеђем према херцеговачко-црногорској граници и простору на којем је дјеловала главнина снага 2. ударног корпуса НОВЈ. Према томе, главнина снага 29. дивизије, коју су чиниле 12. и 13. бригада, требало је да спријечи непријатеља да се пробије од Стоца према Дабру и Влаховићима, односно од Невесиња према Дабру и Риоцима. Затварање правца од Стоца био је задатак 13. бригаде и њена 3 батаљона, а затварање правца од Невесиња 12. бригаде и њена 3 батаљона (3. батаљон 12. бригаде налазио се у резерви Штаба 29. дивизије). Пошто је непријатељ бројчано био далеко надмоћнији, требало је да обје бригаде максимално искористе маневар и онемогуће да њемачки легионари и четници остваре свој циљ онако како је то стајало у заповијести команданта 369. легионарске дивизије.

У зору 17. јула јаке њемачке снаге, уз подршку тенкова и артиљерије, напале су из села Биограда 2. батаљон 12. бригаде с намјером да га одбаце са положаја Врањкук-Џинов До-Пољана. Дошло је до више наизмјеничних напада и противнапада, као и до борбе прса у прса. Други батаљон морао се повући пред далеко надмоћнијим непријатељем. Поред тога, његов положај био је угрожен и продором једне непријатељске колоне која није припадала групи из Невесиња, већ оној која је нападала положаје 13. бригаде. Та колона је успјела да одбаци 4. батаљон 13. бригаде, пређе планину Сњијежницу и у ноћи 17. јула избије на Трусину код бивше жандармеријске станице и овлада котом 1066, чиме је лијеви бок 2. батаљона 12. бригаде био директно угрожен. Истовремено, 1. и 4. батаљон 12. бригаде успјели су да одрже своје положаје и нанесу непријатељу знатне губитке. Поменути три батаљона 12. бригаде заноћила су исте вечери на линији Глог-Табаја-Студенци-Кошена градина (к. 1151), одржавајући везу са 13. бригадом која је своје снаге усмјерила према рејону села Трусине. У борбама 17. јула непријатељ је имао 20 мртвих и више рањених, док су у 12. бригади погинула 3 борца, један теже и два лакше рањена. До вечери 17. јула невесињска офанзивна група, која је нападала 12. бригаду, овладала је линијом Врањкук-Џинов До-Пољана и успјела се спојити са колоном која је од положаја 13. бригаде избила на планину Трусину (к. 1066). У ноћи 17/18. јула ни 12. ни 13. бригада нису због преморености својих бораца кретале у противнапад.

У зору 18. јула непријатељ је започео са новим нападом, појачавајући стално притисак и директно запријетивши да продре у Дабар и Студенце. Положај и дејство 12. и 13. бригаде били су олакшани чињеницом да су се обје бригаде чврсто ослањале једна на другу и заједнички дејствовале, затварајући фронт према групама које су нападале - једна из правца Благаја и друга од Невесиња. Развој догађаја и потреба за најтјешњом координацијом учинили су да тог дана заживи у пуној мјери борбено садејство обје бригаде, као јединствене оперативне групе која треба заједнички да рјешава исти задатак. Тако је практично у ватреном окршају 18. јула почела да дејствује Оперативна група, коју је Штаб 29. дивизије, као слијед процјене и закључака догађаја, званично формирао наредбом од 19. јула. За команданта је постављен Данило Комненовић, командант 13. бригаде, за политичког комесара Ђоко Новосел, политички комесар

12. бригаде.¹⁴⁶ Штаб Оперативне групе налазио се са 13. бригадом. Дужност команданта 13. бригаде преузео је за неко вријеме Милорад Кујачић, замјеник команданта 13. бригаде. У ствари, још на почетку напада непријатеља од Невесиња и Благаја, 18. јула, командант 13. бригаде Данило Комненовић је на своју иницијативу, уз сагласност Штаба 12. бригаде чији је командант до недавно био, објединио борбену сарадњу 12. и 13. бригаде, јер је Штаб 29. дивизије био удаљен и није могао ефикасно да координира сарадњу обје бригаде. Наредба Штаба 29. дивизије о званичном формирању Оперативног штаба бригада дошла је према томе касније, односно кад је Штаб 29. дивизије био обавјештен о образовању Оперативне групе и кад је та група већ дјеловала. Потпуна сарадња двије бригаде и командовање Данила Комненовића били су од првог дана могући и чак нормални, јер је Данило Комненовић, као први командант 12. бригаде, уживао у тој бригади пуну подршку.

Послије жестоких цјелодневних борби 18. јула, 12. и 13. бригада успјеле су да одбаце непријатеља који се успио пробити између положаја 12. и 13. бригаде. Непријатељ је сатјеран на уски простор око жандармеријске станице Трусуина и коту 1066, као и дуж друма до Косе и села Цинова Махала. На том простору 12. бригада је почела, заједно са 4. батаљоном 13. бригаде, са уништавањем непријатеља. Тежиште напада било је на правцу Цинов До - к. 1066 - жандармеријска касарна Трусуина. Легионари и четници дали су се у бјекство, остављајући за собом мртве и комору. У извјештају команданта 12. бригаде, Милинка Окиљевића, од 19. јула у 15,15 сати, о томе се каже:

»У току дана и ноћи 18. јула рачунамо да је непријатељ само на нашем сектору имао 40 мртвих и много више рањених. Заробили смо 1 'шарац', 3 машинке, 11.000 југословенских метака, 1 лаки минобацач, 30 мина за тешки и 40 мина за лаки минобацач, нешто санитарског материјала, 1 кино-камеру са прибором, 5 акумулатора и 30 коња. Уништили смо 2 радио-станице и убили око 30 коња (товарних грла). Поред набројеног, било је доста хране и остале војничке опреме. У овој крвавој борби ми смо у току дана имали 3 тешко и 6 лакше рањених, а у току ноћи једног погинулог и 6 лакше рањених.«¹⁴⁷

Погинуо је замјеник командира чете у 2. батаљону Владо Вујовић из Симијова, Билећа. Лакше је рањен командант 2. батаљона Радован Шакотић. У тој борби на Трусуини погинуо је и нациста Динов (Оиппоу), командир специјалне чете 369. легионарског допунског батаљона, која је у борбу полизала углавном ноћу и коришћена је првенствено за јурише. Том приликом заплијењена је батаљонска застава, вјероватно 369. допунског батаљона. У већ поменутом извјештају Штаб 12. бригаде такође је извијестио да су се »сви наши батаљони показали врло борбени, а морал је задовољавајући. Нарочито се истакао 2. батаљон који је уједно дао двије трећине од наведене цифре губитака.«¹⁴⁸ Због претрпљених губитака Штаб 12. бригаде је затражио од Штаба 29. дивизије да му се

¹⁴⁶) Зборник НОР-а, том IV, књ. 27, док. 84; Наређење Штаба 29. дивизије од 19. јула 1944. штабовима 12. и 13. бригаде за формирање оперативног штаба.

¹⁴⁷) Зборник НОР-а, том IV, књ. 27, док. 84; Извјештај Штаба 12. херцеговачке бригаде од 19. јула 1944. Штабу 29. дивизије о борбама на сектору Цинова Махала-Трусуина.

¹⁴⁸) Исто.

упути његов 3. батаљон који се налазио у дивизијској резерви »да би(смо) 2. (батаљон) могли повући у резерву пошто је много искрварио«, те закључује: »Сматрамо да, кад би(смо) имали овдје цијелу бригаду, непријатељ без неких нарочитих појачања не би могао продријети дубље у нашу територију«, а »могли би(смо) један батаљон имати увијек у резерви и на одмору«. Док су легионари 18. јула фронтално надирали друмом, четници из Невесињске бригаде су у неколико наврата безуспјешно нападали на 1. батаљон 12. бригаде, који је држао положаје на линији Некудина-Глог. Борци 1. батаљона су својим противнападима сваки пут протјерали четнике према Оцаку. Убијено је 6 четника, док 1. батаљон тог дана није имао губитака.

Слиједећег дана непријатељ је био на линији Косе-Ракова Нога-Цинова Махала, док је 12. бригада држала положаје Студенци-Табаја (к. 928) - Глог, одржавајући чврсто везу са 13. бригадом која се налазила на положајима Врањук-Цвијетов кук-планина Сњијезница. Послије пораза обје легионарске колоне, из Невесиња и из Благаја, и њихових великих губитака, Команда 369. дивизије грозничаво је настојала да прегрупише своје снаге и што прије доведе појачања. Да би спрјечили нападе 12. бригаде и одржали се на положајима које су држали од јутра 19. јула, легионари су се добро учврстили, поставивши нагазне мине. У току 20. и 21. јула у Невесиње су стигле двије колоне од по 70 камиона, као помоћ групи која је нападала из правца Невесиња. Са својих положаја легионари су артиљеријском ватром учестало тукли положаје 12. бригаде, желећи да онемогуће било какву офанзивну акцију јединица Бригаде. Са своје стране, Бригади је тај предах одговарао јер су борци сва три батаљона, а нарочито 2. батаљона, били веома исцрпљени непрекидним борбама које су тих дана водили. У ноћи између 19. и 20. јула комбиновани дијелови 12. и 13. бригаде напали су непријатељеве положаје на линији Косе-Ракова Нога-Цинова Махала, али напад није успио јер је непријатељ био добро утврђен, а његове посаде бројне и добро наоружане. Непријатељ је 20. јула увече употребио авијацију и у више наврата напао положаје 12. бригаде, која није имала губитака нити је бомбардовање имало неког негативног ефекта на борце. Без обзира што је план дејстава Окупаторско-квислиншке операције »Сунчаница« био поремећен и што се она није одвијала према етапама како је предвидио генерал Најдхолд, све је указивало да непријатељ не одустаје од даљег спровођења операције, него, напротив, настоји да се припреми за нови напад. То су потврђивала довучена појачања у Невесиње и лично присуство генерала Флепса, команданта 5. СС брдског армијског корпуса у чијем се саставу налазила 369. легионарска дивизија. Он је 20. јула обишао положаје и директно потврдио значај који његова команда придаје операцији »Сунчаница«.

Штаб Оперативне групе је 21. јула уочио покрет легионарско-четничких снага које су се појавиле од Фојнице и истог дана предвече избиле на линију Сиљевица-Шипачно. Пошто је та група јачине око 300 легионара и 200 четника Гатачке бригаде могла да запријети десном боку 12. бригаде, према њој је одмах упућен 2. батаљон 12. бригаде, ојачан једном чет-ом 1. батаљона. У ноћи 21. јула упућен је истом правцу 3. батаљон, који се тога дана вратио из дивизијске резерве. Слиједеће ноћи, ојачани 2. батаљон и 3. батаљон 12. бригаде напали су легионарско-четничку групу на линији Сиљевица-Шипачно. Напад је потрајао и 22. јула, али

са промјенљивом срећом. Најприје је 3. батаљон имао успјеха у борби са непријатељском колоном, која се покушала пробити према селу Риоцима, задавши противнику знатне губитке. Други батаљон се нашао у тежој ситуацији. Њега је напала четничка Невесињска бригада истовремено из два правца - од села Шипачна и од села Дрежња, тако да се морао повући из Слата те се зауставио на косама изнад Лукаваца. Тога дана у 5 сати ујутру кренула је у напад и главнина колоне која је припала невесињској групи, нападајући на правцу Џинова Махала-Студенци-Стражевци-Магуница. Жестока борба у којој су легионари користили артиљерију и авијацију трајала је до вечери, али је напад непријатеља био заустављен. С обзиром на цјелину развоја ситуације и чињеницу да су 2. и 3. батаљон били потиснути, чиме је потиснуто цијело десно крило 12. бригаде, Штаб Оперативне групе помјерио је у току ноћи 22/23. јула 12. бригаду на линију Вал-Оштри врх (к. 1283)-Тисова плећа-Омутић, док је 13. бригада преузела одбрану Трусине. У нападу 22. јула легионари су имали 20 мртвих и 30 рањених, али су и губици 12. бригаде били велики - 5 погинулих и 2 тешко рањена. Међу погинулима били су командир вода Радован Миладиновић из села Турменти, Требиње, четна болничарка Силвија Караца Беба из Дубровника и политички делегати вода Никола Ратковић из Орашја, Требиње и Рајко Ратковић из Грабовице, Требиње. Од авионске бомбе тешко је рањен командир чете Томо Милојевић. Прву помоћ су му пружили болничарка Беба, која је и сама била рањена од крхотина исте бомбе и борац Алија Пузић који је одмах кренуо са рањеним командиром према бригадном превијалишту. Беба је наставила да борцима пружа прву помоћ све док је није пресјекао митралески рафал. У току борбе тешко је рањена и Мара Дабовић, батаљонски референт санитета, коју би непријатељ успио да зароби да није било брзе и одважне интервенције њених сабораца. Алија Пузић, који се тек вратио из бригадног превијалишта и борац-омладинац Стеван Гордић храбро су, не обазујући се на пушкомитралеску ватру непријатеља, допузали до тешко рањене Маре и спасили је. Ковало се тако братство -Хрватице Бебе, Муслимана Алије, Српкиње Маре и Србина Стевана.¹⁴⁹¹ Неустрашиви командир вода Радован Миладиновић, чија је храброст била позната у свим јединицама 29. дивизије, био је тешко рањен. Умро је док су га другови носили, пјевајући »Наша борба захтијева кад се гине да се пјева«. У борби од 22. јула од непријатеља су заплијењени - 2 пушкомитралеза, 5 пушака, 6.000 метака, постоље и плоча за тешки минобацач, радио-станица и 20 коња.

Офанзива невесињске легионарско-четничке групе наставила се 23. јула свом жестином. Са положаја, које је држала на линији Слато-Глог (к. 1230)-Студенци, једна колона је ушла у село Лукавац, док је друга продрла на Трусину. Колона која је продирала од Шипачна задржана је на линији Црно осоје (к. 1458)-Тисова плеће-Јаворови долови. Непријатељ је и даље користио артиљерију и авијацију - 5 »штука« и 4 друга авиона, с намјером да се пробије према Давидовићима, али му то није успјело. Крајем дана легионари су одбачени према Ублићу и Баба-планини. Непријатељ је имао више рањених, а 12. бригада једног погинулог и 3 рањена. Погинуо је пушкомитралезац у 4. батаљону Мирко Роган из

¹⁴⁴¹ Благоје Домазет, *Наше братство, Млада Херцеговина*, лист УСАОЈ-а за Херцеговину, бр. 5 од 23. септембра 1944.

Под Влахиње, Билећа. Двадесет четвртог јула у 11 сати око 200 њемачких војника напало је 4. батаљон правцем Горњи Дрежањ-Оштра градина-Оштри врх (к. 1283)-Стевановић Торине. Напад је одбијен противнападом 4. батаљона, уз садејство 1. и 3. батаљона, па су батаљони Бригаде избили на линију Глог-Некудина, смјестивши се у ноћи на простор села Рогаче-Слато. Непријатељ је имао велике губитке. У камењару је пронађено 30 убијених, међу којима и један официр. Заплијењено је 5 пушака, машинка, пиштољ и фото-апарат. Тешко је рањен Драго Шкерковић, политички комесар 1. батаљона Бригаде. За то вријеме 2. батаљон Бригаде је на простору Омудић-Ублић држао положај према четницима на Баба-планини. Двадесет петог јула непријатељ је извео неколико јуриша на Глог (к. 1230), али их је 3. батаљон успио три пута да одбаци. Непријатељ је упорно нападао, користећи све расположиве снаге. Легионари су у сумрак ипак успјели да заузму и задрже Глог, на првом мјесту захваљујући снажној подршци артиљерије, уз велике губитке. Убијено је 30 легионара, 12 рањено и тројица заробљена, док су у 3. батаљону била само 3 лакше рањена борца. У току ноћи цијела Бригада је рокирана на линију Оштри врх (к. 1283) - Острвица (к. 1243) - Омудић (к. 1449) како би се следећег јутра избјегла артиљеријскаватранепријатеља. У ствари, непријатељ је у сумрак 25. јула успио да Оперативну групу бригада потисне на линију Крстац (к. 1106)-Радовановића Торине-Доњи Лукавац-Вал-Оштри врх-Рањковац-Острвица-Омудић. Напади легионара на сектору 12. бригаде скоро су потпуно престали 26. јула, изузев једног покушаја, да заузму Вал, што је 3. батаљон лако одбио. Тога дана легионари су нападали само на положаје 13. бригаде, присиливши је да се повуче на Вран (к. 986) изнад села Кулушићи.

Будући да су и 12. и 13. бригада биле на ивици издржљивости, а уз то и због вишедневних фронталних борби имале доста губитака, потрошивши скоро сву муницију коју су првих дана операције »Сунчаница« успјеле да заплијене, Штаб Оперативне групе бригада одлучило је да обје бригаде извуче са главног правца којим је непријатељ нападао. Уколико би легионари и четници наставили дејства предвиђена заповијешћу команданта 369. легионарске дивизије, бригаде Оперативне групе нашле би се непријатељу иза леђа. Командант Оперативне групе Данило Комненовић процјенио је да ће непријатељ настојати да изврши заповијест команданта 369. легионарске дивизије чак и у случају да дозна за маневар извлачења 12. и 13. бригаде. У ствари, Данило Комненовић је ризиковао, свјестан да му у најгорем случају и даље остаје могућност да са обје бригаде маневрише у јужној Херцеговини. Са своје стране. Штаб 29. дивизије, далеко од попришта борби Оперативне групе, страховао је за судбину својих бораца, па је ради сваке сигурности сугерисао Штабу Оперативне групе премјештање на исток. Одлучан да спроведе своју замисао, Штаб Оперативне групе је 26. јула јавио Штабу 29. дивизије да:

»пошто нема изгледа да би могли без великих наших губитака одбаци па и зауставити непријатеља, а пошто нема могућности за маневровање на овом терену, ми смо ријешили, на основу сугестије добијене од тог штаба, да у току ноћи 26/27 о.м. пребацимо обје бригаде на просторију Врањска-Влаховићи-Хргуд и да са те просторије даље маневришемо према ситуацији . . . Уколико то ситуација

буде захтијевала и уколико то буде могуће, ми ћемо забацити дио наших снага преко Хргуд-Трусина-Снијежница у леђа непријатељу.»¹⁵⁰⁾

У ноћи 26/27. јула 12. бригада је премјештена на простор села Врањска и Влаховићи, а 13. бригада на простор села Угарци и Долови. Непријатељ је остао на линији Заушје-Таминцина-Глог, одакле се 27. јула чула пуцњава, што је говорило да непријатељ још није уочио маневар Оперативне групе бригада. Маневар 12. бригаде изведен је правцем Бараковица-Дивин-Присоје-Засада-Метериз-Врањска. По доласку на простор Врањске, батаљони 12. бригаде размјештени су у засеоке Шкрљане, Длакоше, Љубомишље и Обло Брдо, односно тако да затворе правце од Билеће и Стоца. У исто вријеме кад и 12. бригада маневар је извршила и 13. бригада, правцем Ебдибовина-Бијељани-Милавићи-Угарци-Долови, а њени батаљони су размјештени у селима Долови, Угарци, Лазаревићи и Шупља Глава. Штабови обје бригаде настојали су да 27. и 28. јул, када није било борби, искористите за одмор бораца и редовнију исхрану.

За то вријеме главнина непријатељске борбене групе кретала се у двије колоне, свака по 300-400 војника, кроз села Давидовићи и Риоца у правцу Меке Груде и комуникације која од Гацка преко Плане води у Билећу. Не наилазећи на отпор, изузев на Липнику (к. 1260) када су се одупрле Команда 1. подручја и Команда мјеста Билећа, непријатељ је закључио да је Оперативна група бригада одступила према Црној Гори, што је требало искористити за продор према Билећи и спајање са четницима. Према плану, четницима Невесињског корпуса препустили би гоњење »разбијених« партизана и чишћење тог подручја Херцеговине. Због тога је непријатељева команда на подручју које је већ прошла остала незнатне снаге, остављајући четницима полицијску службу у својој позадини. Обавијештен о кретању главнине борбене групе и да су је јединице 10. херцеговачке бригаде 28. јула зауставиле на линији Туцаков До-Калац, Штаб Оперативне групе бригада је 12. бригаду са три батаљона (њен 1. батаљон остао је са бригадном болницом и комором као обезбјеђење) упутио у ноћи 28/29. јула да изврши противудар у десни бок непријатеља на простору Сунићи-Кулушићи-Вујовићи-Безђеђе. Исте ноћи 13. бригада је напала на село Трусина, док је један њен батаљон на Хргуду затварао правац од Стоца. Тиме је 13. бригада својим присуством на простору села Трусине везала за себе непријатељеве снаге у Студенцима, омогућујући 12. бригади да напад отпочне слободно у позадину двије колоне легионара које су журиле према Билећи. Изненађење је било потпуно јер непријатељ, вјероватно, није ништа прецизно знао о маневру извлачења Оперативне групе бригада у ноћи 26/27. јула нити о дводневном одмарању и сређивању 12. и 13. бригаде у рејону села Врањска и Влаховићи, односно села Угарци и Долови. Заустављен на линији Туцаков До-Калац и изненађен појавом 12. и 13. бригаде иза леђа, те несумњиво успаничен дотадашњим поразима и губицима у борбама са 12. и 13. бригадом, непријатељ је пожурιο да се са домака Билеће врати назад и пробије према Невесињу.

У 10 сати ујутру 29. јула двије колоне легионара кренуле су из Доњих и Горњих Давидовића, концентришући комору од око 100 товарних грла

¹⁵⁰⁾ Зборник НОР-а, том IV, књ. 27, док. 119; Извјештај Оперативног штаба 12. и 13. бригаде од 26. јула 1944. Штабу 29. дивизије о ситуацији на сектору Стоца, Снијежнице, Биограда и Глога.

на Косматуши (к. 1007). Тога дана 3. и 4. батаљон 12. бригаде, опколивши непријатеља на простору планинског огранка Косматуше, водили су жестоку борбу у којој су се смјењивали међусобни противнапади. Брзи развој догађаја дуж фронта и недостатак ефикасних веза између појединих наших јединица, првенствено оних које су се нашле испред непријатељевих челних дијелова (4. батаљон 10. херцеговачке бригаде и чета Команде 1. подручја) и батаљона 12. бригаде, који су дочекивали легионаре у повлачењу, омогућили су непријатељу да се извуче и спаси од уништења. Тек предвече сљедећег дана батаљони 12. бригаде и батаљон 10. бригаде успјели су да се договоре и исте ноћи изврше јуриш на опколјене колоне на брду Косматуша. И легионари су непредвиђено, исте ноћи у 21.30 сати, извршили пробој из окружења у правцу села Бијељана, а одатле цестом према Берковићима и Трусини. С обзиром на минималне снаге којима су располагали батаљони 12. бригаде, као и непостојање било какве резерве, ефикасно гоњење непријатеља није било могуће па се главнина легионара са комором успјела спасити. Непријатељ је имао значајне губитке - 28 погинулих (од којих један официр) и 20 рањених, док су 3. и 4. батаљон 12. бригаде имали 7 рањених, од којих двојицу теже. Док је у ноћи 29. јула вођена борба, 2 батаљон 12. бригаде успио је да разбије једну легионарско-четничку колону која је од села Зови До покушала да се пробије према Волујаку. Батаљон није имао губитака. Колона легионара која се успјела спасити са Косматуше зауставила се сљедећег дана на линији жандармеријска станица Трусина-Студенци-Волујак и није показивала намјеру да нападне. Четници су држали линију Рогаче-Слато. Бригада се распоредила на простору Оштри врх-Вал-Кнежев врх-Сиљевица, настојећи да се колико-толико одмори и среди, па је 30. јул прошао без борбе. Тако су прошли 31. јул, 1. и 2. август, када је 12. бригада вршила припреме за напад на легионаре и, у случају њиховог евентуалног повлачења у Невесиње, отпочињање чишћења простора Трусина-Безђеђе-Слато до села Биоград. Тиме је окупаторско-квислиншка офанзивна операција »Сунчаница« била 30. јула окончана. Оцјењујући маневар Оперативне групе бригада аутори монографије о 29. херцеговачкој дивизији забиљежили су:

»Маневар Оперативне групе бригада и удар у позадину непријатеља изведени су у моменту када су обостране снаге на тежишту борбе биле и физички исцрпљене, а све резерве практично утрошене. Маневар је за Оперативну групу, у првом реду, значио неопходан предах. Дводневни одмор, обезбјеђен успјешним извлачењем из борбеног додира, тајношћу покрета и изненађењем у погледу правца повлачења, оспособио је њене јединице да се упусте у нове вишедневне напоре. Њена неочекивана појава читавом дужином гребена Трусине изненадила је непријатељеве команданте. Јединице за чијим се леђима она наша - моментално су окренуле фронт, тежећи да се што прије докопају гарнизона. Лијева нападна колона невестињске борбене групе то је у потпуности успјела, док је десну само случај спасио потпуног уништења. Њихово повлачење, међутим, фактички је значило много више. Сав труд и постигнути успјеси у освајању терена пали су у воду. У моменту кад су биле на пушкетом међусобног одстојања, када је између њих био само 4. батаљон 10. бригаде, када су се њихови команданти припремали за чишћење територије

коју су партизани напустили', невесињска и билећка борбена група окренуле су своје колоне и предузеле повлачење у полазне гарнизоне. Успјеху маневра Оперативне групе бригада је допринијела и упорност 10. и 11. бригаде на билећком и гатачком правцу одбране и Јужнохерцеговачког НОП одреда, који им је обезбиједио дубоко залеђе, а дијелом снага их је и прихватио. Посебно су зато заслужни 4. батаљон 10. бригаде и јединице Команде 1. подручја дивизијске Војне области. Оне су на себе примиле фронтални удар непријатеља и у току два дана задржавале наступање невесињске борбене групе.¹⁵¹

Штаб 29. дивизије издао је 5. августа 1944. године посебно саопштење о сламању окупаторске офанзивне операције »Сунчаница«, те разбијању »непријатељске офанзиве на наше снаге у Херцеговини у времену од 11. до 30. јула 1944. године«.¹⁵² То саопштење Штаба 29. дивизије односило се на све јединице 29. дивизије. А за борбе 12. и 13. бригаде речено је да су »херојска борба наших бораца и одлично руковођење наших официра и подофицира не само запрепастили њемачке команданте, него су веома јаке и најборбеније њемачке јединице до ногу потучене« те да су »наше јединице показале чуда од јунаштва: и дању и ноћу, без одмора и спавања, у непрекидним јуришима на утврђеног и добро наоружаног непријатеља задале су непријатељу поражавајући ударац.«¹⁵³ На крају саопштења дати су подаци о губицима неирјатеља на фронту свих јединица 29. дивизије у времену непријатељеве офанзивне операције »Сунчаница«: 511 убијених непријатељских војника и официра (легионара и усташа 433, а четника 78), преко 800 рањених и 35 заробљених. Заплијењено је: 3 брдска топа 75 мм са 126 граната, 4 тешка минобацача са 140 мина, 3 лака минобацача са 320 мина, 20 пушкомитраљеза, 17 машинки, 120 пушака, 20 револвера, 2 двогледа, 8 радио-станица, 13 акумулатора, 100.000 пушчаних метака, комплет кино-камера, комплетна пољска пушкарска радионица, 70 товара разне војничке опреме, 3 товара санитетског материјала и 76 коња, док је 148 коња убијено. Јединице 29. дивизије имале су: 37 погинулих и 104 рањена борца и старјешину (од којих 18 тешко).

Обавјештавајући Централни комитет КПЈ о раду и стању партијске организације у 12. бригади, Франц Новак, замјеник политичког комесара и њен партијски руководиоца у извјештају од 12. августа 1944. године каже да је »Бригада имала и тежих борби каквих досад није било« и да су »дисциплина, морал као и борбеност били на висини«.¹⁵⁴ У извјештају је дат преглед бројног стања Бригаде, број чланова и кандидата Партије, као и чланова СКОЈ-а. У извјештају се, такође, констатује да је 12. бригада, након учешћа у сламању окупаторске офанзивне операције »Сунчаница«, имала укупно 494 борца и старјешина и да је од тог броја 319 било чланова Партије и СКОЈ-а (168 чланова и 23 кандидата и 128

¹⁵¹> Данило Комненовић и Мухарем Кресо, н. дј., стр. 290.

¹⁵²> Архив VII, рег. бр. 28-11, к. 1145/11; Саопштење Штаба 29. ударне дивизије НОВЈ од 5. августа 1944. о разбијању непријатељске офанзиве на снаге у Херцеговини од 11. до 30. јула 1944.

¹⁵³> Исто.

¹⁵⁴> Зборник НОР-а, том XI, књ. 6, док. 149; Извјештај замјеника политичког комесара 12. херцеговачке бригаде од 12. августа 1944. ЦК КПЈ о организационом стању и раду партијске и скојевске организације.

чланова СКОЈ-а). Очигледно је да су управо комунисти чинили срж Бригаде и да су, мада млади и неискусни, чинили све да властитим примјером потврде оно што су говорили и од другог тражили. Главну подршку и ослонац партијској организацији, а преко ње и цјелокупном војном и политичком руководству Бригаде, пружала је организација СКОЈ-а, за коју Франц Новак у наведеном извјештају каже да се у потпуности «осјећа као борбени и политички руководиоца младине», да «примјери које дају скојевци, нарочито приликом борбе, уносе борбени дух међу борце» и да је «СКОЈ иницијатор и војничког уздицања омладине, оспособљавања у руковању свим врстама оружја као и инспиратор политичких дискусија.» У таквим условима партијског и скојевског рада, што је увијек значило и претпостављало да ће чланови Партије и СКОЈ-а до краја служити примјером, сваки сектор рада у Бригади, на првом мјесту војнички, морао је да се, без обзира на све ратне тешкоће, одвија позитивно и стално доприноси унапређењу основног циља народноослободилачке борбе - ослобођењу земље.

Боравак и борбе на сектору Невесиња августа 1944. године

Њемачка офанзивна операција «Сунчаница» претходила је главној операцији коју је њемачка команда Југоистока припремала под шифром «Рибецал», ради спријечавања продора јединица НОВЈ у Србију. Операцијом «Рибецал» обухваћен је већи дио Црне Горе, Санџака, дио Херцеговине, југозападни дио Србије и југоисточне Босне, учествовале су јаке снаге њемачке 2. оклопне армије. Замисао непријатеља била је да се унутар заокруженог простора између Пљеваља, Пријепоља, десне обале Лима, планине Чакор, Подгорице, Никшића, Требиња, Билеће, Гацка и Фоче нападно јединице НОВЈ, потисну на масив Дурмитора и тамо униште (1. пролетерски и 12. корпус НОВЈ и Оперативна група дивизија). Двије јаке њемачке групе из Требиња и Билеће, састављене од дијелова легионарске 369. пјешадијске дивизије, имале су задатак да на линији планина Голија-Војник или планина Сомина-Његош са западне стране заокруже снаге НОВЈ и набаце на Дурмитор. Да би у том успјеле, обје групе су морале претходно да потисну снаге 29. дивизије и Приморске оперативне групе 2. ударног корпуса према сјевероистоку и њих такође да набаце на масив Дурмитора. Окупатор је, међутим, морао претходно да стигне у Требиње и Билећу, што је, нарочито послје неуспјеха операције «Сунчаница», тражило времена и одлагало почетак цијеле операције. Након пораза у операцији «Сунчаница», непријатељ је најприје морао да прегруппише и среди своје јединице, па тек онда да крене у Билећу и Требиње. Прегрупписавање је извршено у Стоцу, гдје су прикупљене све јединице 369. дивизије, које су се налазиле на том простору, укључивши и двије борбене групе које су водиле офанзивну операцију против 12. и 13. бригаде. Те снаге, ојачане са по једним батаљоном 7. СС Дивизије «Принц Еуген» и 118. ловачке дивизије, стигле су 8. августа 1944. од Стоца, преко Љубиња, у Билећу, смјестивши се у села Подосоје и Заушје. У Требињу је већ 5. августа било завршено прикупљање јачих непријатељевих снага, у Грахову такође, тако да је Штаб 369. дивизије могао да приступи извршењу свог задатка у дурмиторској операцији.

Послије неуспјеха окупаторско-квислиншке офанзивне операције »Сунчаница«, 12. бригада је са своја четири батаљона била суочена са јаким дијеловима 369. дивизије у Невесињу (370. пук, 369. извиђачки и 369. допунски батаљон са неколико артиљеријских батерија) и четничком Невесињском бригадом. Штаб Оперативне групе бригада престао је да постоји 30. јула, што је значило да су 12. и 13. бригада поново биле под непосредним руководством Штаба 29. дивизије. Иначе, све јединице 29. дивизије налазиле су се, углавном, тамо гдје су биле прије почетка офанзивне операције »Сунчаница«, са главним задатком блокирања непријатеља у његовим гарнизонима (10. бригада према Билећи, 11. бригада према Гацку, 13. бригада према Стоцу, Јужнохерцеговачки НОП одред на својој територији: Бурмашки крај-Горње Храсно-Попово поље-Требињска брда). Штаб 29. дивизије са својим заштитним батаљоном, дивизијском болницом и интендантуром налазио се у селу Црквицама под планином Соминим, гдје су имала сједиште и сва руководства друштвено-политичких организација Херцеговине (обласни комитет КПЈ и СКОЈ-а, обласни народноослободилачки одбор, обласни одбори АФЖ и УСАОБиХ-а и позориште народног ослобођења Херцеговине), као и савезничке војне мисије (англо-америчка и совјетска). У склопу цјелине задатка 29. дивизије, задатак 12. бригаде био је чишћење од непријатеља цијелог простора села Горња Трусуна, Студенци, Глог и Слато и затварање правца Невесиње-Дабар и Невесиње-Давидовићи, уз сталан притисак на непријатеља у Невесињу. Зато је 12. бригада до 21. септембра остала на невесињском сектору, с тим што је, послије ослобођења Гацка 2. септембра, један од њених задатака била и помоћ 11. бригади у затварању правца Невесиње-Гацко.

Као што је већ поменуто, снаге невесињске групе искористиле су 30. и 31. јул за прикупљање и сређивање својих дијелова на ширем простору села Слато, Биоград и Одак и припремање пробијања према Стоцу, гдје се вршила концентрација окупаторских јединица ради даљег продора према Љубињу и Билећи. Пробијање непријатеља почело је 1. августа и потрајало до 4. августа. Јединице 13. бригаде налазиле су се на простору од планине Снјежнице и Хргуда до Влаховића, док је 12. бригада са линије Кошена глава-Студенци-Магуница вршила бочни притисак на легионаре, садејствујући на тај начин са 13. бригадом. Другог августа дошло је до сукоба патрола и претходнице 12. бригаде са непријатељем на Кошеној градини-Студенцима-Стрижевици-Глогу-Некудинама, гдје су дијелови из гарнизона у Невесињу, јачине око 300 војника, давали бочну заштиту својој главнини која се кретала у правцу Стоца. Тај напад 12. бригада извршила је око поноћи 2/3. августа, са дјеломичним успјехом. Наиме, 1. батаљон је успио да овлада Глогом и Некудинама, али не и Кошеном градином, Студенцима и Стражевицом. Ипак, у први сумрак 3. августа непријатељ је потиснут и са Стражевице, док се са осталих положаја сам повукао послије завршеног задатка бочног обезбјеђивања продора главнине која се кретала према Стоцу. Бригада је то искористила и потјерала непријатеља до Заложке ријеке. Непријатељ је у тим борбама имао 10 мртвих, док је у Бригади погинуо командир вода у 3. батаљону Обрад Миљановић из села Врпоља, Требиње, а 4 борца су лакше рањена. Тиме су већ 4. августа легионари били сатјерани у Невесиње и најближа села око града, у којима се налазило око 400 четника Невесињске бригаде. Борбени морал четника био је врло низак и већи дио времена проводили су код својих кућа.

Убрзо послије повлачења и затварања непријатеља у гарнизон у Невесињу, Бригада је приступила чишћењу и контроли ширег простора

на којем се налазила, не дозвољавајући четницима било какву активност. Такво ће се стање задржати све вријеме боравка 12. бригаде на невесињском сектору, односно до 21. септембра када је Бригада прешла на сектор Билеће. Четнички испади из Невесиња и околних села (Удрежње, Оцак, Братач и Кифино Село), у којима су четничке снаге биле смјештене, свели су се углавном на пљачку кућа симпатизера НОП-а и покушаје мобилизације нових бораца у четничке јединице. Бригада је, како својим присуством тако и активним политичким радом, чинила све да покрене народ тог краја и шире га мобилише на линији народнослободилачке борбе. Августа 1944. ови напори дали су само минималне резултате, првенствено јер је на сектору Невесиња било мало јединица 29. дивизије и јер је, за разлику од других дијелова источне Херцеговине, био више изложен притиску и утицају квислинга. Борбама у вријеме легионарско-четничке офанзивне операције »Сунчаница« и од тада сталним присуством и непосредним акцијама јединица 29. дивизије, на простору Невесиња почели су да се стварају услови за брже раслојавање четника и поларизовање њихових присталица. Резултат је био да је у августу 12. бригада успјела са тог терена да мобилише свега 10 нових бораца.¹⁵⁵⁾

Налазећи се на линији села Муцаловићи-Рогаче-Слато, Бригада је скоро свакодневно предузимала војне и економске акције против четника и њихових присталица, вршећи сталан притисак на Невесиње и гарнизон у њему. Једна чета 2. батаљона упала је 4. августа у село Биоград и ранила једног четника. Ни четници нису мировали, па је њих педесетак, 5. августа, напало засједу Бригаде у Слату, али су противнападом отјерани према Залому. У ноћиб. августа 1. и 3. батаљон 12. бригаде извршили су напад на четнике у Оцаку, али тај напад није успио јер је једна јака четничка група из правца Братача бочно ударила на јединице Бригаде. Том приликом један је борац рањен, а погинуо је Саво Новокмет, борац 1. батаљона. Исте ноћи је 4. батаљон упућен у Шипачино ради набавке хране, гдје је растјерао четничку групу, убио једног и ранио једног четника, заплијенивши 6 пушака, 600 пушчаних метака, неколико ручних бомби и доста хране. Осим тога, заробљено је 5 четника, међу којима четири старца који су одмах пуштени кућама, док је пети задржан у 4. батаљону. Такође 6. августа, 2. батаљон је на основу наредбе Штаба 29. дивизије упућен на сектор Билеће ради појачања снага 10. бригаде на том сектору. Три батаљона Бригаде била су 7. августа увече на линији села Цинова Махала-Глог-Некудина-Пандурица (к. 1107), гдје су 8. и 9. август провели без борбе.¹⁵⁶⁾ Штаб Бригаде налазио се у Горњем Безђеђу. Поред сталних мањих или већих акција, које је изводила у току свог боравка на терену Невесиња, Бригада је добар дио ангажовања морала да усмјери ка спријечавању четничке мобилизације и њихових акција, које су првенствено биле срачунате на отимање хране и другог од народа што се могло опљачкати. У ноћи 9/10. августа 12. бригада је поново напала према Оцаку и Залому, али су четници пружили жилав отпор.¹⁵⁷⁾ Борба је вођена и 10. августа прије подне, а јединице Бригаде су се послеподнева повукле на линију Зидак-Бољак-Некудина, да би се затим, увече, вратиле у своје раније пребивалиште. Четници су у тој борби имали једног мртвог и више рањених, док су лакше рањена два

¹⁵⁵⁾ Зборник НОР-а, том IV, кн>. 29, док. 21; Релација Штаба 12. херцеговачке бригаде од 3. септембра 1944. Штабу 29 дивизије о дејствима на сектору Невесиња у августу.

¹⁵⁶⁾ Архив VII, рег. бр. 9/31-10, к. 1151/11; Операцијски дневник 12. бригаде за август 1944.

¹⁵⁷⁾ Архив VII, рег. бр. 12-1, к. 1144/II; Извјештај 12. бригаде од 11. августа 1944. Штабу 29. дивизије.

борца Бригаде. Три сљедећа дана Бригада је задржала свој ранији распоред, борби није било нити је непријатељ показивао било какву активност. Водећи рачуна да распоред јединица Бригаде што чешће мијења и да на тај начин омете евентуалне офанзивне планове непријатеља, Штаб Бригаде је у зору 13. августа размјестио своје јединице на простору села Рогаче-Горњи Дрежањ-Слато, одакле је 1. батаљон 14. августа извршио напад на четнике према Љешчици и Џиновој Махали, приморавши их да се повуку у Невесиње. У том нападу двојица четника су убијена, а више је рањено, док је 1. батаљон прошао без губитака. Извиђачки вод 12. бригаде¹⁵⁸ налазио се у то вријеме на комуникацији Невесиње-Мостар ради извиђања и вршења саботажа. Командир вода Светозар Шеварика и политички делегат Александар Зеленовић Саша, као и свих двадесетак бораца, били су у Бригади познати као дисциплиновани и храбри борци који нису презали пред задатком. Добро наоружани, највећим дијелом само аутоматским оружјем, борци извиђачког вода обављали су најтеже задатке и долазили до значајних обавјештајних података, остварујући тијесну везу са становништвом села кроз која су пролазили и у којим су имали своје везе.

Четници су поново, 16. августа кренули из Невесиња и Оцака према Љешчицама и Џиновој Махали и у ноћи 16/17. августа избили на линију испред Џинове Махале и Муцаловића, гдје је био распоред 1. батаљона. Успјевши да под заштитом мрака прођу са једном својом групом кроз распоред 1. батаљона, одмах иза поноћи напали су 1. батаљон из два правца, тако да се и сам Штаб 1. батаљона у Муцаловићима у једном тренутку нашао у полуокружењу. Развила се жестока борба, углавном из аутоматског оружја и бомбама, која је трајала дуже од сата. У току борбе 1. батаљон ује у помоћ притекао извиђачки вод 12. бригаде, који се затекао у селу Биоград и који је нападом у бок и леђа изненадио непријатеља. Из рејона Глога и Видежа (к. 1110) у помоћ је притекао и 3. батаљон 12. бригаде. У тој борби посебно се истакла 3. чета 1. батаљона, која је прва открила непријатеља и снажним бочним ударом присилила га да се повуче из рејона Џинове Махале, олакшавајући тиме одбрану 1. и 2. чете 1. батаљона у рејону Муцаловића. Четници су имали више мртвих и рањених, али су успјели да се докопају опреме из батаљонске коморе. У 1. батаљону погинули су командир вода Видоје Киса из села Жабице, Љубиње и борац Милан Сорајић из Дубочице, Љубиње, а заробљен је борац Владо Пецељ из Жабице, Љубиње. Четници су успјели да изненаде 1. батаљон, првенствено јер је пропустио да организује дубље извиђање према Оцаку и задовољио се само непосредним обезбјеђењем.

У свануће 17. августа сва три батаљона Бригаде напала су легионарско-четничке снаге на простору Бабја глава (к. 1026)-Љесковик-Будисавље-Крекавице-Залом, ради прикупљања хране и товарних грла. Нарочито тешку борбу водио је 3. батаљон код Будисавља и Крекавице. Погинула су два командира вода у 3. батаљону - Ђорђо Иванковић из села

158) Извиђачке јединице 29. дивизије почеле су се формирати послје наређења Штаба 2. корпуса НОВЈ, од 1. јуна 1944, о формирању извиђачких јединица при штабовима дивизија, бригада и батаљона. Радило се о формирању извиђачких јединица при штабовима дивизија, бригада и батаљона, о формирању специјалних војних јединица ради »боље организације обавјештајне службе код оперативних јединица« и »целисходнијег прикупљања и коришћења података о непријатељу и његовим намјерама«. При Штабу Дивизије формирана је извиђачка чета, при Штабу Бригаде извиђачки вод, а извиђачка десетина при Штабу Батаљона. Тим јединицама руководили су обавјештајни официри штабова.

Врпоља, Требиње и Томо Сорајић из села Чварића, Требиње. Шесторица су рањена, тројица теже, од којих су двојица подлегла ранама - командир вода Светозар Ђирић из села Подвори, Требиње и борац Милан Грвавац из села Грваваца, Требиње, оба из 3. батаљона. Трећи тешки рањеник био је Крсто Дабовић Кико, замјеник команданта 3. батаљона. Бригада је истог дана успјела да овлада простором који је нападала, али су батаљони у сумрак, након успјешно извршеног задатка, повучени на своје полазне положаје. Комбинованој легионарско-четничкој одбрани помогла је артиљерија из Невесиња. У тој борби убијена су 2 њемачка легионара и 8 четника, а више четника је рањено.

Изузев краћих препуцавања патрола и извиђачких група, следећих осам дана прошло је без правих борби. Батаљони Бригаде налазили су се, углавном, у ранијим бораваштима, концентришући се истовремено на мобилизацију нових бораца и онемогућавање четничке мобилизације, која је нарочито појачана доласком Данила Салатића, замјеника Петра Баћовића, команданта Оперативног штаба четничких јединица за источну Босну, Херцеговину и Боку. Салатић је 24. августа са око 100 четника стигао из Калиновика у Невесиње. У извјештају Штаба 12. бригаде од 17. августа Штабу 29. дивизије о томе је, између осталог, речено да су »предузели све припремне мјере да би извршили мобилизацију на овом терену« и да су за 19. август заказали збор у селу Лукавцу, али да »нема изгледа да ће бити знатнијег успјеха.«¹⁶⁰ На крају извјештаја каже се да је рад овдашњих одбора, како сеоских тако и општинског за општину Грабовица, врло слаб. Појединци одборници очигледно заштићују четничке фамилије у вези са реквизицијом и мобилизацијом коња. Има један случај да је сеоски одборник из Доњег Дрежња разносио четничке позиве за мобилизацију. Овај случај предали смо Среском народноослободилачком одбору. Са Среским НОО одржали смо до сада два састанка по питањима мобилизације шкрипара (хватања) и снабдевања војске. То свједочи са каквим се потешкоћама требало борити на невесињском сектору приликом мобилизације људства у 12. бригаду или у друге јединице НОВЈ. Дуговремено избивање јединица НОВЈ, конкретно јединица 29. дивизије са тог терена и препуштање становништва утицају и терору четника Драже Михаиловића морали су се негативно одразити на развој народноослободилачког покрета у невесињском крају.

Послије краћега затишја 12. бригада је 27. августа наставила са притиском на легионарско-четничке снаге, настојећи да што више веже непријатеља и онемогући његово евентуално ангажовање против јединица 12. ударног корпуса НОВЈ, који се тих дана, на свом путу за Србију, пробијао преко невесињско-гатачке површи. Тог дана убијена су 4 четника, а Бригада је имала једног рањеног борца. Следећег дана 3. батаљон је водио борбу са четницима на простору села Биоград-Некудина-Пандурица, док су два друга батаљона Бригаде хитно ангажована да помогну снагама 11. бригаде на Кобиљој глави, према Гацком, ради обезбеђивања пролаза 12. ударног корпуса.¹⁶¹ Четници су, наиме, заједно са око 200 легионара 369. дивизије, концентричним нападом на снаге

¹⁵⁹) У операцијском дневнику Невесињског корпуса наводи се да је та борба вођена против 1, 5. и 6. батаљона четничке Невесињске бригаде све до 20 сати, да су се тада четници због надмоћности и снажног притиска 12. бригаде повукли у села Плујине, Братач и Колешко и да је 6. батаљон имао 2 мртва и 5 рањених. Архив VII, рег. бр. БХ-У-9336. Операцијски дневник четничког Невесињског корпуса.

¹⁶⁰) Зборник НОР-а, том IV, књ. 28, док. 65; Извјештај Штаба 12. херцеговачке бригаде од 17. августа 1944. Штабу 29. дивизије о разбијању четника на простору Црнча-Бабја глава.

¹⁶¹) Зборник НОР-а, том IV, књ. 28, док. 97; Наређење Штаба 29. дивизије од 27. августа 1944. Штабу 12. херцеговачке бригаде да упути два батаљона на простор Брестике.

11. бригаде успјели да 26. августа заузму Кобиљу главу. Противнапад једног батаљона 11. бригаде у ноћи 26/27. августа није успио. Том приликом рањено је неколико легионара, један четник је убијен и два рањена. Вјероватна намјера непријатеља, како се каже у наређењу Штаба 29. дивизије од 27. августа, била је »да у току сутрашњег (28. августа) или сљедећег (29. августа) дана продужи са нападом са Кобиље главе, било у правцу Троглава и Пољица било у правцу Плана-Билећа, како би ослободио комуникацију Автовац-Билећа и тиме раздвојио наше снаге«. Послије успјешно обављеног задатка оба батаљона, 12. бригада вратила су се у ноћи 28/29. августа на простор Невесиња. Бригада је са своја три батаљона 29. августа била на простору Пандурица-Некудина-Глог-Цинова Махала, гдје је без борби остала и 30. августа. Главнина Бригаде је 31. августа у зору окружила Доњи и Горњи Дрежањ, на чијем се простору, према информацијама обавјештајне службе, налазио повећи број шкрипара и дезертера. Акција је имала успјеха. Ухваћено је 48, од којих је у Бригаду одмах укључено 26 бораца.

У оквиру задатка који је имала 29. дивизија на своме операцијском подручју након неуспјеха окупаторско-квислиншке офанзивне операције »Сунчаница«, у јулу 1944. и офанзивних операција у Црној Гори у августу (посебно у операцији »Рибецал«), 12. бригада је са успјехом извршила задатак блокаде легионарско-четничких снага у Невесињу и затварање правца који из Невесиња воде према Дабру и Давидовићима. Пошто су и остале јединице 29. дивизије успјешно обавиле своје задатке, пропали су сви покушаји непријатеља да 29. дивизију потисне из Херцеговине. Напротив, њене јединице успјешно су допринијеле прихватању значајних снага НОВЈ - 6. пролетерске дивизије »Никола Тесла« и 12. ударног корпуса - и њиховом успјешном продору у Србију. Због наступања јединица Црвене армије према границама Југославије и преношења тежишта операција НОВЈ у Србију, њемачка команда је била приморана да своје главне снаге, које су до тада биле ангажоване у дурмиторској операцији (»Рибецал«), хитно упути из Црне Горе у Србију, па су зато на територији Црне Горе, Санцака и Херцеговине првих дана септембра 1944. године остале само три њемачке дивизије и двије борбене групе (дијелови 118. и 181. дивизије и легионарска 369. дивизија и борбене групе »Бендл« и »Кремплер«), уз јаке квислиншке снаге (2. домобранска брдска бригада, 9. домобранска посадна бригада, 9. усташка бригада, 6. жандармеријски пук, 4. ловачки батаљон 3. допунске бригаде, као и Невесињски, Требињски, Дурмиторски, Никшићки, Зетски, Комски и Дрински четнички корпус). Ношто развој ситуације у Србији није омогућавао добијања појачања, непријатељ се морао оријентисати, углавном, на одбрану упоришта која је држао и осигурање главних комуникацијских правца. Желећи да искористи новонасталу ситуацију, Врховни штаб НОВ и ПОЈ наредио је 2. ударном корпусу да што прије поврати и чврсто држи црногорско-санџачку територију и разбије непријатељеве посате у Црногорском приморју и јужној Далмацији, те да на тај начин спријечи окупљање четничких јединица у приобалном појасу и њихову намјеру да се повежу са савезничким јединицама у случају искрцавања савезника на далматинску обалу. Ради спровођења те наредбе Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Штаб 2. ударног корпуса издао је 24. августа наређења потчињеним јединицама. Двадесетдевета дивизија имала је и даље задатак да дејствује према непријатељевим упориштима у Билећи, Невесињу, Гацку, Стоцу и Требињу и да затвара правац Пивска планина - село Дулићи.